

ECRI

European Commission against Racism and Intolerance
Commission européenne contre le racisme et l'intolérance

CRI (2002) 21
Version lettone
Latvian version

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību

OTRAIS ZIŅOJUMS PAR LATVIJU

Pieņemts 2001. gada 14. decembrī

Strasbūra, 2002. gada 23. jūlijs

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

Lai gūtu papildu informāciju par darbu, ko veic Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (ECRI), un citiem Eiropas Padomes pasākumiem šajā jomā, lūdzu rakstiet vai zvaniet:

Secretariat of ECRI
Directorate General of Human Rights – DG II
Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fakss: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-pasts: combat.racism@coe.int

Apmeklējiet mūsu Interneta lapu : www.coe.int/ecri

SATURS

IEVADS	5
VISPAREJS KOPSAVILKUMS	6
I SADAĻA: SITUĀCIJAS PĀRSKATS	7
A. STARPTAUTISKIE JURIDISKIE DOKUMENTI	7
B. KONSTITUCIONALAS UN CITAS FUNDAMENTALAS NORMAS	8
- Likumdošana par pilsonību	8
- Valodas likums	9
- Likumi par Saeimas un pašvaldību vēlēšanām	11
- Likums Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju	11
C. KRIMINALLIKUMA NORMAS	12
D. CIVILLIKUMA UN ADMINISTRATIVA PROCESA LIKUMA NORMAS	12
E. SPECIALIZETAS IESTADES UN CITAS INSTITUCIJAS	13
F. IZGLĪTĪBA UN APMACĪBA/IZPRATNES VEIDOSANA	13
- Skolas izglītība kā līdzeklis cīņai pret rasismu un neiecietību	13
G. NEPILSONU STATUSS	14
- “Nepilsoņi”	14
- Patvēruma meklētāji un bēgļi	15
- Imigrācija	15
H. SABIEDRISKO PAKALPOJUMU PIEEJAMĪBA.....	15
- Tādu sociālo pakalpojumu pieejamība kā veselības aprūpe, sociālā drošība un mājoklis	15
- Izglītības pieejamība	16
I. NODARBINĀTĪBA.....	17
J. NEAIZSARGĀTĀKAS GRUPAS	18
- Krievvalodīgie iedzīvotāji	18
- Romi/Čigāni.....	18
K. ANTISEMITISMS	19
L. MONITORINGS PAR SITUACIJU VALSTĪ	19
M. TIESĪBSARGĀJOŠO IESTĀŽU AMATPERSONU RĪCĪBA.....	20
N. MEDIJI.....	20
O. ĒKSTREMISMS	21
II SADAĻA: ĪPAŠAS BAŽAS IZRAISOŠI JAUTĀJUMI	22
P. PROBLEMAS ATTIECĪBA UZ KRIEVVALODĪGO IEDZĪVOTĀJU INTEGRĀCIJU LATVIJAS SABIEDRĪBĀ	22
BIBLIOGRĀFIJA	25

Ievads

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (The European Commission against Racism and Intolerance – ECRI) ir Eiropas Padomes institūcija, kurā ietilpst neatkarīgi locekļi. Tās mērķis ir cīnīties pret rasismu, ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību visās Eiropas līmenī un no cilvēktiesību aizsardzības viedokļa.

Viens no ECRI darba programmas pīlāriem ir pieeja valsti pa valstij, analizējot katras Eiropas Padomes dalībvalsts situāciju sakarā ar rasismu un neiecietību un sniedzot ierosinājumus un priekšlikumus, kā risināt identificētās problēmas.

1998. gada beigās ECRI pabeidza valsti pa valstij ziņojumu pirmo posmu visām dalībvalstīm. ECRI pirmais ziņojums par Latviju ir datēts ar 1998. gada 19. jūniju (publicēts 1999. gada martā). Nākamajā valsti pa valstij darba stadijā, kas sākas 1999. gada janvārī, ietilpst otra ziņojuma sagatavošana par katru dalībvalsti. Šo otro ziņojumu mērķis ir izsekot pirmajos ziņojumos izteiktajiem priekšlikumiem, atjaunot tajos ietvertu informāciju un sniegt dziļāku analīzi par noteiktiem jautājumiem, kas attiecīgajā valstī izraisa īpašu interesi.

Svarīga stadija ECRI valsti pa valstij darbā ir konfidenciāla dialoga process ar attiecīgās valsts nacionālajām institūcijām pirms ziņojuma galīgās pieņemšanas. Valstu ziņojuma otrajā posmā ir jauna procedūra – ECRI ziņotāju kontaktvīzišu organizēšana pirms otrā ziņojuma izstrādāšanas.

Kontaktvīzīte uz Latviju notika 2001. gada 11.–14. septembrī. Šīs vizītes laikā ziņotāji tikās ar dažādu ministriju un valsts administrācijas pārstāvjiem, kas atbild par jautājumiem, kas saistīti ar ECRI mandātu. ECRI sirsnīgi pateicas Latvijas nacionālajām institūcijām par viņu ciešo sadarbību kontaktvīzišu organizēšanā un īpaši vēlētos izteikt pateicību visiem, kas tikās ar delegāciju un sniedza daudz vērtīgas informācijas savas kompetences jomā. ECRI vēlētos arī izteikt pateicību Latvijas nacionālajam sadarbības koordinatoram, kura efektivitāti un sadarbību augstu novērtēja ECRI ziņotāji.

Vēl ECRI gribētu izteikt pateicību visiem nevalstisko organizāciju un starpvaldību organizāciju pārstāvjiem, ar kuriem ziņotāji tikās kontaktvīzītes laikā un kuri sniedza ārkārtīgi noderīgu ieguldījumu.

Sekojošo ziņojumu ir izstrādājusi ECRI, kas ir pilnībā atbildīga par to. Tas attiecas uz situāciju 2001. gada 14. decembrī, un jebkuras pārmaiņas pēc šā datuma sekojošā analīzē netiek ietvertas, kā arī netiek ņemtas vērā ECRI sniegtajos secinājumos un priekšlikumos.

Vispārējs kopsavilkums

Kopš ECRI pirmā ziņojuma publicēšanas Latvija ir spērusi virkni soļu, risinot rasisma, neiecietības un diskriminācijas jautājumus. Šajos soļos ietilpst pasākumi, lai atvieglotu pilsonības iegūšanu un uzlabotu to iedzīvotāju latviešu valodas zināšanas, kam latviešu valoda nav dzimtā valoda, un nesen pieņemtā integrācijas stratēģija, kas paredz veicināt dažādu Latvijas sabiedrības daļu savstarpēju integrāciju, saglabājot un aizsargājot valodas un kultūras daudzveidību.

Tomēr saglabājas nopietnas problēmas, īpaši attiecībā uz krievvalodīgiem iedzīvotājiem¹, daudzi no kuriem joprojām ir nepilsoņi. Šī Latvijas iedzīvotāju daļa ir pakļauta atstumtības un marginalizācijas riskam attiecībā pret sabiedrības struktūrām un lēmuma pieņemšanas procesiem. Nelīdzsvarotība krievvalodīgo iedzīvotāju pozīcijā attiecībā pret Latvijas iedzīvotāju pārējo daļu dažādās jomās var radīt tendenci padziļināt atšķirtību starp šīm kopienām un radīt atmosfēru, kas varētu izraisīt sociālu spriedzi. Tiek arī atzīmēts, ka trūkst aptverošu pretdiskriminācijas normu kopuma un ir nepieciešams paaugstināt to krimināllikuma normu efektivitāti, kas paredzētas cīņai pret rasistiskiem un neiecietīgiem izteikumiem.

Šajā ziņojumā ECRI iesaka Latvijas institūcijām veikt darbības vairākās jomās. Šīs rekomendācijas cita starpā ietver: nepieciešamību paplašināt Latvijas pilsonības iegūšanu naturalizācijas procesā, nepieciešamību pārraudzīt likumdošanas sekas šādās jomās – valoda un izglītības pieejamība dzimtajā valodā, un veikt nepieciešamos koriģējošos pasākumus, nepieciešamību paaugstināt to iedzīvotāju latviešu valodas zināšanas, kam latviešu valoda nav dzimtā valoda, un nepieciešamību nodrošināt, ka integrācijas stratēģijas konkrētā īstenošana labvēlīgi ietekmēs visu Latvijas iedzīvotāju saliedētību.

¹ Šajā ziņojumā ECRI izmanto terminu “krievvalodīgie iedzīvotāji”, lai apzīmētu tās minoritāšu grupas, kas parasti izmanto krievu valodu kā pirmo saziņas valodu Latvijas sabiedrībā un kas nepārvalda latviešu valodu, vai kam ir tās nepietiekama prasme. Tomēr šajā kategorijā ietilpst daudzas un dažādas minoritāšu grupas, tai skaitā tādas, kam dzimtā valoda nav krievu valoda.

I SADAĻA: SITUĀCIJAS PĀRSKATS

A. Starptautiskie juridiskie dokumenti

1. Latvija ir ratificējusi dažādus starptautiskos juridiskos dokumentus, kas attiecas uz rasisma un neiecietības apkarošanas jomu. ECRI apsveic Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Papildprotokola nr. 12 parakstīšanu no Latvijas puses. ECRI saprot, ka pašlaik notiek sagatavošanās darbs šā dokumenta ratifikācijai un mudina Latvijas institūcijas pabeigt šo procesu un ratificēt Protokolu, cik ātri vien iespējams.
2. Pirmajā ziņojumā ECRI ieteica Latvijai ratificēt Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību un Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu hartu. Institūcijas paziņojušas, ka viens no Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību ratifikācijas šķēršļiem ir iespējamā neatbilstība starp noteiktu nacionālo likumdošanu un šīs konvencijas nosacījumiem, īpaši valodu lietošanas jomā. ECRI enerģiski aicina Latvijas institūcijas ieviest nepieciešamās pārmaiņas nacionālajā likumdošanā, kas ļautu Latvijai visdrīzākā laikā ratificēt Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību. Turklāt ECRI atkārtoti aicinājumu Latvijai ratificēt Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu hartu.
3. ECRI atzīmē, ka Latvija ratificējusi Eiropas Sociālo hartu. ECRI apsveic šādu attīstību un mudina Latvijas institūcijas apsvērt iespēju ratificēt Pārstrādāto Eiropas sociālo hartu. Turklāt ECRI mudina institūcijas apsvērt iespēju ratificēt Eiropas Konvenciju par viesstrādnieku juridisko statusu.
4. Saskaņā ar turpmāk² formulēto rekomendāciju piešķirt pastāvīgi dzīvojošiem nepilsoņiem tiesības tikt ievēlētiem un vēlēties vietējās vēlēšanās, ECRI aicina Latvijas institūcijas ratificēt Konvenciju par ārzemnieku piedalīšanos sabiedriskajā dzīvē vietējā līmenī.
5. ECRI apsveic Eiropas konvencijas par pilsonību parakstīšanu no Latvijas puses 2001. gada maijā. ECRI saprot, ka šīs konvencijas ratifikācija tagad ir iesniegta Parlamentam, un cer, ka šis process noslēgsies ar panākumiem.
6. Kā jau tika ierosināts pirmajā ziņojumā, ECRI turklāt mudina Latvijas institūcijas izdarīt deklarāciju sakarā ar Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 14. pantu, kas ļauj Rasu diskriminācijas likvidēšanas komitejai izskatīt atsevišķu personu paziņojumus.
7. Starptautiskie dokumenti, kurus ratificējusi Latvija, kļūst par nacionālās tiesību sistēmas sastāvdaļu un tajos ietvertie nosacījumi var tikt tieši izmantoti Latvijas tiesās. Latvijā valda prakse neratificēt starptautiskus dokumentus pirms nacionālā likumdošana nav saskaņota ar to nosacījumiem. Ja tomēr atklājas, ka likums ir pretrunā ar ratificēta starptautiska dokumenta nosacījumiem, tad augstāks spēks ir starptautiska dokumenta normām. Ja Satversmes tiesa atklāj, ka kāds starptautisks nolīgums, ko parakstījusi vai ratificējusi Latvija, nav savienojams ar Latvijas Satversmi, valsts institūcijām jāizdara grozījumi,

² *Nepilsoņu statuss – “Nepilsoņi”.*

jādenonsē vai uz laiku jāaptur nolīgums, vai uz laiku jāaptur pievienošanās šādam nolīgumam saskaņā ar Latvijas likumdošanu.

B. Konstitucionālās un citas fundamentālas normas

8. 1998. gada oktobrī Latvijas Satversmei tika pievienota jauna nodaļa "Cilvēka pamattiesības". Tajā pašā laikā tika atcelts 1991. gada konstitucionālais likums "Par cilvēka un pilsoņu tiesībām un pienākumiem". Konstitūcija, saskaņā ar grozījumiem, paredz visu cilvēku vienlīdzības principu likuma un tiesas priekšā un nosaka, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas (91. pants). ECRI apsveic faktu, ka tiek atzītas visu cilvēku vienlīdzīgas tiesības likuma un tiesas priekšā. Tomēr no ECRI viedokļa efektīva konstitucionāla aizsardzība pret diskrimināciju nebūtu jāaprobežo ar cilvēktiesību baudīšanu, bet tai vajadzētu ietvert visu tiesību baudīšanu.
9. Mazākumtautībām piederošo personu tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību ir iekļautas 114. pantā. 105. pants garantē, ka ikvienam ir tiesības uz īpašumu un pieļauj īpašuma tiesību ierobežojumus tikai saskaņā ar likumu. Tiesības pildīt valsts dienestu un tiesības vēlēties tiek attiecinātas tikai uz pilsoņiem (101. un 8. panti). Šai sakarā ECRI pievērš Latvijas institūciju uzmanību rekomendācijām, kas formulētas šī ziņojuma G sadaļā.
10. ECRI ar interesi atzīmē, ka kopš 2001. gada jūlija Satversmes tiesa var izskatīt individuālas sūdzības par jebkuras likumdošanas normas neatbilstību augstākai likumdošanas normai. ECRI mudina Latvijas institūcijas nodrošināt, ka visplašākā sabiedrība ir informēta par šādas iespējas pastāvēšanu.

- Likumdošana par pilsonību

11. Kad Latvija atguva neatkarību, par pilsoņiem automātiski tika uzlūktas tikai tās personas, kas bija pilsoņi pirms 1940. gada un viņu pēcnācēji. Visas pārējās personas (apmēram 740 000), kuru skaitā galvenokārt ietilpa personas, kas Latvijā bija apmetušās pēc šī datuma, varēja iegūt Latvijas pilsonību tikai naturalizācijas kārtībā. 1994. gada Pilsonības likums noteica naturalizācijas grafiku un kritērijus. Kopš naturalizācijas procesa sākuma 1995. gada februārī Latvijā pastāvīgi dzīvojošo nepilsoņu skaits samazinājies no apmēram 740 000 līdz apmēram 535 000³. Tomēr naturalizācija attiecas tikai uz daļu (apmēram 46 000 personām) no šī nepilsoņu skaita samazinājuma, citu cēloņu starpā ietilpst nāves gadījumi, emigrācija, citas valsts pilsonības iegūšana un Latvijas pilsonības iegūšana reģistrācijas ceļā.
12. Kā jau minēts pirmajā ziņojumā, 1998. gada novembrī Latvija pieņēma grozījumus Pilsonības likumā ar mērķi atvieglot pilsonības iegūvi. Šie grozījumi atcēla tā saukto "logu sistēmu", kas nepilsoņiem paredzēja naturalizēties saskaņā ar noteiktu laika grafiku, tādējādi visi nepilsoņi tagad var iesniegt iesniegumus naturalizācijai jebkurā laikā. Turklāt šie grozījumi piešķir Latvijas pilsonību bērniem, kas Latvijā bija dzimuši pēc neatkarības atjaunošanas 1991.

³ Šis skaitlis attiecas uz personām, kas ieguvušas oficiālo "nepilsoņa" statusu (sk. zemāk *Nepilsoņu statuss – "Nepilsoņi"*). Tomēr to Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju, kuriem nav Latvijas pilsonības, vidū acīmredzot jāietver arī nenoteikts personu skaits, kas vēl nav apmainījušas savas padomju pases pret Latvijas nepilsoņu pasēm.

gada 21. augustā. 2001. gada jūnijā tika pieņemti nākamie liberalizējošie grozījumi. Tajos ietilpa: naturalizācijas nodevas pamatlikmes samazināšana par trešdaļu; vēl vairāk šī nodeva tika samazināta noteiktām cilvēku kategorijām (tai skaitā bezdarbniekiem, invalīdiem un skolēniem); valodas prasmes pārbaudes noteikumu vienkāršošana – izlaiduma audzēkņi, kas sekmīgi nokārtojuši centralizēto latviešu valodas eksāmenu, tika atbrīvoti no latviešu valodas prasmes pārbaudes, kas parasti tiek prasīta naturalizācijai.

13. ECRI apsveic šīs pārmaiņas. Tomēr tā izsaka arī bažas par joprojām lēno naturalizācijas tempu. No vienas puses, gandrīz 94% naturalizācijas pieteikumu tiek apmierināti, taču, no otras puses, pieteikumu iesniedzēju skaits joprojām ir neliels. Piemēram, 1999. gadā tika saņemti 15 183 pieteikumi un 2000. gadā – 10 692 pieteikumi. ECRI uzskata, ka steidzami nepieciešams veikt pasākumus, lai paplašinātu Latvijas pilsonības iegūšanu naturalizācijas procesā. Šajā sakarā īpaši svarīgi šķiet nodrošināt lētus latviešu valodas kursus nepilsoņiem. ECRI tādēļ apsveic nesen pieņemto programmu, ko finansējuši starptautiskie donori un kas ļaus 2000 nepilsoņiem apmeklēt latviešu valodas kursus bez maksas. ECRI tomēr atzīmē, ka šajā jomā nepieciešami turpmāki ievērojami pūliņi, lai apmierinātu nepilsoņu kopienas prasības iegūt lētu latviešu valodas apmācību. ECRI aicina Latvijas institūcijas nodrošināt, ka latviešu valodas apmācība tiek uzlūkota par prioritāru jomu attiecībā uz projektiem, kas tiek īstenoti valsts programmas “Sabiedrības integrācija Latvijā”⁴ ietvaros. Citi pasākumi naturalizācijas veicināšanai varētu iekļaut pārējo nelietderīgo grūtību likvidēšanu pārbaudes procedūrā. Turklāt ECRI uzsver, cik svarīgas būtu iniciatīvas, kas sniegtu informāciju par naturalizācijas pārbaudes saturu, samazinātu bailes par tās saturu un, vispārīgi runājot, paaugstinātu nepilsoņu izpratni par to, cik svarīgi iegūt Latvijas pilsonību, lai pilnībā piedalītos valsts dzīvē un būtu tās sabiedrības neatņemama daļa. Šajā sakarā ECRI ar interesi atzīmē informācijas kampaņu, ko Naturalizācijas pārvalde veic sadarbībā ar Eiropas Drošības un sadarbības organizāciju (EDSO), un rosina Latvijas institūcijas paplašināt šādas iniciatīvas.

- **Valodas likums**

14. Jaunais Valsts valodas likums (pieņemts 1999. gada decembrī) stājās spēkā 2000. gada 1. septembrī. Saskaņā ar tā 1. pantu, likuma mērķis ir nodrošināt: latviešu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību; latviešu tautas kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu; tiesības brīvi lietot latviešu valodu jebkurā dzīves jomā visā Latvijas teritorijā; mazākumtautību pārstāvju iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, ievērojot viņu tiesības lietot dzimto valodu vai citas valodas; latviešu valodas ietekmes palielināšanu Latvijas kultūrvēsturiskajā, veicinot ātrāku sabiedrības integrāciju. Likuma 5. pants nosaka, ka ikviena Latvijā lietota valoda, kas nav latviešu valoda, izņemot lībiešu valodu⁵, ir uzskatāma par “svešvalodu”. ECRI nožēlo, ka šis nosacījums, šķiet, veicina antagonisma atmosfēras rašanos valodas politikā attiecībā uz to visu citu valodu lietošanu Latvijas teritorijā, kuras varētu kvalificēt par reģionālām vai minoritāšu valodām.

⁴ Sk. zemāk II sadaļu.

⁵ Lībiešu valoda ir valoda, kurā runā līvi, etniska grupa, kas kopš seniem laikiem apmetusies Latvijas teritorijā.

15. Valsts valodas likums ietver nosacījumus, kas regulē valodas lietošanu dažādās jomās, kurās ietilpst nodarbinātība, saziņa ar valsts iestādēm, sabiedriskie pasākumi, vietu nosaukumi un personvārdi, turklāt citi likumdošanas akti regulē valodas lietošanu citās jomās, piemēram, Saeimas un pašvaldību vēlēšanās, elektroniskajos masu medijos un izglītībā. ECRI apskatīs šī jomas citās šī ziņojuma sadaļās⁶.
16. Valsts valodas likuma (2. pants) vispārīgais princips, ka valodas lietošana privātās iestādēs, organizācijās un uzņēmumos tiek regulēta vienīgi tad, ja pastāv likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedriskā drošība, veselība, tikumība, veselības aizsardzība, patērētāju un darba tiesību aizsardzība, drošība darba vietā un sabiedriski administratīvā uzraudzība). ECRI enerģiski aicina Latvijas institūcijas nodrošināt, ka likums tiek piemērots pilnīgā saskaņā ar šo principu. Kā tiks minēts zemāk, nodarbinātība ir joma, ko ECRI uzskata par īpaši svarīgu šajā kontekstā⁷.
17. Valsts valodas likums skaidri aizliedz valsts pašvaldību un tiesu iestādēm no personām pieņemt dokumentus ikvienā citā valodā nevis latviešu valodā, izņemot dažās īpašās situācijās (piem., personu iesniegumus policijas un ārstniecības iestādēm, glābšanas dienestiem un citām iestādēm steidzamos medicīniskās palīdzības izsaukuma gadījumos, noziegumu izdarīšanas vai citu likumpārkāpumu gadījumos, kā arī tad, kad tiek izsaukta neatliekamā palīdzība, ugunsgrēka, avārijas vai citos nelaimes gadījumos). Dokumenti, kas iesniegti citās valodās, tiek pieņemti tikai tad, ja tiem pievienots notariāli apliecināts tulkojums latviešu valodā. Kaut arī dažās pašvaldībās esot pieņemti darbā tulki, šie nosacījumi nelabvēlīgi ietekmē nelatviešu kopienas locekļu pieejas iespējamību valsts institūcijām. Daudzas no šīm personām pietiekami nepārvalda latviešu valodu, lai iesniegtu dokumentus valsts institūcijām latviešu valodā, un dažām personām tulkošanas un notariālās apliecināšanas izdevumi ir ārkārtīgi apgrūtināši. Tiek ziņots, ka dažas visneaizsargātākās krievvalodīgo grupas, piemēram, ieslodzītie vai personas, kuru lietas tiek izmeklētas, šie nosacījumi ietekmē īpaši negatīvi, tādējādi viņu peticijas, sūdzības un citi dokumenti, kas iesniegti krievu valodā, netiek pieņemti. ECRI enerģiski aicina Latvijas institūcijas uzraudzīt likuma piemērošanu un nodrošināt, ka nosacījumi, kas regulē valodas lietošanu saziņā ar valsts institūcijām, nesamazina pieejas iespēju šīm institūcijām, īpaši cilvēkiem, kas vāji pārvalda latviešu valodu un kam ir ierobežoti līdzekļi⁸.
18. Likums paredz, ka personu vārdi un uzvārdi personas apliecinātos dokumentos ir jāatveido saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un jāraksta atbilstoši literārās valodas normām, kaut gan personai ir iespējams pievienot personvārda oriģinālformu latīņalfabētiskajā transliterācijā, ja persona to vēlas. ECRI aicina institūcijas nodrošināt, ka sabiedrība tiek iepazīstināta ar šo iespēju un ka tiesības izmantot vārda oriģinālformu latīņalfabētiskajā transliterācijā tiek strikti ievērotas.

⁶ Sk. *Konstitucionālās un citas fundamentālas normas – Likumi par Saeimas un pašvaldību vēlēšanām; Sabiedrisko pakalpojumu pieejamība – Izglītības pieejamība; Mediji.*

⁷ Sk. zemāk – *Nodarbinātība.*

⁸ Sk. zemāk – *Problēmas attiecībā uz krievvalodīgo iedzīvotāju integrāciju Latvijas sabiedrībā.*

19. Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz naudas sodus par dažādiem pārkāpumiem attiecībā uz valodas politiku. ECRI enerģiski aicina Latvijas institūcijas nodrošināt, ka gadījumos, kad iesaistīts privātais sektors, sankcijas piemērot tikai tajos gadījumos, kad pastāv "likumīgas sabiedriskās intereses" un nodrošināt, ka šo principu strikti ievēro, piemērojot Kodeksu. ECRI atzīmē, ka daži pārkāpumu formulējumi, piemēram, nosakot naudas sodu par "necieņas izrādīšanu pret valsts valodu" var potenciāli izraisīt strīdīgu piemērošanu. Turklāt atzīmējot, ka naudas sodi, kas noteikti par pārkāpumiem attiecībā uz valodas politiku, var sasniegt 250 latu (450 eiro), ECRI aicina institūcijas kontrolēt naudas sodu apjomu. Vispārīgāk raugoties, ECRI izsaka šaubas, vai naudas sodi ir vispiemērotākais līdzeklis, lai nodrošinātu valodas likumdošanas piemērošanu Latvijā, un šai sakarā uzsver, ka vajadzētu būt plaši pieejamiem un lietotiem pozitīvākiem līdzekļiem, lai nodrošinātu šīs likumdošanas piemērošanu.
20. Valsts valodas centrs ir institūcija, kas atbild par valodas politikas īstenošanu, tai skaitā kontrolējot likumdošanas aktu, tādu kā Valsts valodas likums, ievērošanu. Kaut arī Centra inspektori var rīkoties pēc savas iniciatīvas, viņi strādā galvenokārt uz sūdzību pamata. Tiek ziņots, ka Centrs ir aktīvi darbojies, lai nodrošinātu valodas likumdošanas ievērošanu. Latvijas institūcijas ir ziņojušas, ka kopš 2001. gada jūlija ierosinātas 26 administratīvās lietas. ECRI atzīmē, ka Centrs sadarbojas ar EDSO, sagatavojot vadlīniju rokasgrāmatas inspektoriem.

- ***Likumi par Saeimas un pašvaldību vēlēšanām***

21. Latvijas likumi par Parlamenta un pašvaldību vēlēšanām izvirza latviešu valodas prasmes prasības, kurām jāatbilst pilsoņiem, lai kandidētu vēlēšanās. Balstoties uz šīm normām, daži no Saeimas vai pašvaldību vēlēšanu kandidātiem, kuri, kā noskaidroja vēlēšanu komisijas, neatbilda šīm prasībām, tika izsvītroti no kandidātu sarakstiem. Šajos gadījumos bija iesaistītas personas, kam bija latviešu valodas prasmes apliecība un kuru zināšanas atkārtoti bija pārbaudījis Valsts valodas centrs. ECRI atzīmē, ka Apvienoto Nāciju Cilvēktiesību komitejā un Eiropas Cilvēktiesību tiesā reģistrēts individuāls ziņojums un sūdzība. Atzīmējot, ka etnisko nelatviešu politiskā pārstāvniecība ir drīzāk zema, ECRI tomēr izsaka bažas, ka valodas prasības vēlētiem pārstāvjiem var būt papildu barjera, lai šādas grupas piedalītos sabiedrības dzīvē Latvijā.

- ***Likums Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju***

22. 1991. gada likums "Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju" garantē vienlīdzīgas cilvēktiesības un vienlīdzīgas tiesības uz darbu un darba samaksu visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu nacionālās piederības (1. un 3. panti) un paziņo, ka ir sodāma jebkura rīcība, kas vērsta uz nacionālo diskrimināciju, kā arī nacionālā pārkāpuma un nacionālā naida sludināšanu (16. pants). Saskaņā ar likumu, pastāvīgajiem iedzīvotājiem ir garantētas tiesības veidot savas nacionālās asociācijas, kuru darbību un attīstību veicina Latvijas valdība.
23. ECRI atzīmē, ka 2001. gadā Latvijas institūcijas ir piešķirušas 14 500 latu dažādām nacionālajām kultūras biedrībām un 10 000 latu kultūras biedrību asociācijas darbības atbalstam.

C. Krimināllikuma normas

24. Jaunā Krimināllikuma, kas stājās spēkā 1999. gada aprīlī, 78. pants aizliedz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personām atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības. Salīdzinājumā ar atbilstošām normām, ko ietvēra iepriekšējā Kriminālkodeksa 69. pants, jaunā Krimināllikuma 78. pants uzlabo aizsardzību pret diskrimināciju (t. i., tiesību ierobežošanu un priekšrocību radīšanu), to attiecinot uz visām personām, nevis tikai ierobežojot attiecībā uz pilsoņiem. Tomēr ECRI nožēlo, ka 78. pants neietver nosacījumu, kas skaidri aizliedz darbības nolūkā musināt uz nacionālā goda un cieņas pazemošanu, ko ietvēra iepriekšējā Kriminālkodeksa 69. pants. Šajā sakarā ECRI atzīmē, ka tāpat kā citās valstīs rasistiski izteikumi Latvijā bieži izpaužas kā goda aizskaršana vai pazemojoši izteikumi, balstoties uz tādām īpašībām kā nacionālā vai etniskā izcelšanās.
25. Tādēļ, saskaņā ar 78. pantu, uzsākt kriminālvajāšanu par rasistiskiem izteikumiem iespējams vienīgi, izmantojot nosacījumus, kas aizliedz rasu naida izraisīšanu. Tomēr izmeklēšanas kriminālvajāšanas un tiesu iestādes reti identificē nodomu izraisīt rasu naidu. Saskaņā ar 78. pantu ļoti retos gadījumos uzsākta kriminālvajāšana un vainīgie notiesāti. Saskaņā ar jaunā Krimināllikuma 156. pantu ir aizliegta personas goda aizskaršana. Tomēr šis pants, šķiet, nav piemērojams, lai izskatītu izteikumus, ar kuriem vēršas pret grupām vai personām, un tas nekādi nav piemērojams aizvainojošas uzvedības nacionālu vai etnisku cēloņu dēļ gadījumā. ECRI rosina Latvijas institūcijas sniegt tālākizglītību par rasistisku izteikumu jautājumiem visiem, kas iesaistīti krimināltiesību sistēmā, sākot ar policiju un beidzot ar kriminālvajāšanas iestādēm un tiesnešiem, un paaugstināt izpratni, ka nepieciešams aktīvi vērsties pret šīs parādības izpausmēm. Vienlaikus vajadzētu apsvērt veidus, kā mudināt šādu darbību upurus darīt tās zināmas.
26. Nepastāv Krimināllikuma normas, kas parastus nodarījumus ar rasistiskiem elementiem definētu par specifiskiem nodarījumiem, un nepastāv normas, kas tiesām, pieņemot spriedumu, skaidri ļautu ņemt vērā apsūdzētā rasistiskus vai ksenofobiskus motīvus kā vainu pastiprinošu apstākli. Saskaņā ar Vispārīgo politisko rekomendāciju nr. 1, ECRI rosina Latvijas institūcijas ieviest šādas normas.

D. Civillikuma un Administratīvā procesa likuma normas

27. Latvijas likumdošana satur dažas ļoti vispārīgas normas, kas aizliedz diskrimināciju dažādās jomās, tādās kā nodarbinātība un izglītība. Jaunais 2001. jūnija Darba likums satur detalizētākas pretdiskriminācijas normas⁹. Tomēr nav pilnīgas pretdiskriminācijas likumdošanas, kas aptvertu visas dzīves jomas, ieskaitot izglītību, pajumti, pieeju valsts un sociāliem pakalpojumiem, pieeju sabiedriskām vietām un līgumsaistību attiecības starp personām, kā arī paredzot efektīvus mehānismus likuma piemērošanai un diskriminācijas novēršanai. ECRI enerģiski mudina Latvijas institūcijas izskatīt iespēju pieņemt šādu likumdošanu. Kā tiks norādīts zemāk¹⁰, ECRI uzsver, kāda fundamentāla

⁹ Sk. zemāk – Nodarbinātība.

¹⁰ Specializētās iestādes un citas institūcijas.

nozīme būtu iestādei, kas būtu specializējusies cīņai pret rasismu un neiecietību, pārraugot šādas pretdiskriminācijas likumdošanas piemērošanu. ECRI turklāt uzskata, ka debates par šādas likumdošanas pieņemšanu stimulētu pētījumus par šādām parādībām – tiešā un netiešā diskriminācija un diskriminācija privātajā sfērā, kā arī par šo parādību izplatību mūsdienu Latvijā, – jo sabiedrībā kopumā, šķiet, trūkst izpratnes par šiem jautājumiem.

28. No personu apliecinošiem dokumentiem ir izņemta atzīme par tautību, ieskaitot nepilsoņu passes¹¹, taču notiekot kavēšanās ar jauno dokumentu izsniegšanu. ECRI mudina Latvijas institūcijas paātrināt šo procesu.

E. Specializētās iestādes un citas institūcijas

29. Valsts cilvēktiesību birojs (VCB) ir neatkarīga institūcija, kas izveidota saskaņā ar likumu un kam ir šādas galvenās funkcijas: izglītēt un informēt plašu sabiedrību par cilvēktiesībām; izpētīt pastāvošo cilvēktiesību situāciju un sniegt ieteikumus, kā to uzlabot; kā arī pieņemt un izskatīt individuālas sūdzības par cilvēktiesību pārkāpumiem. VCB ir izteicis ieteikumus jomās, kas attiecas uz ECRI darbu, ieskaitot valodas likumdošanu un to profesiju sarakstu, kuras vajadzētu atļaut nepilsoņiem¹². Attiecībā uz individuālām sūdzībām izskatīti pavisam nedaudzi gadījumi, kas saistīti ar rasismu un diskrimināciju. Sūdzību skaits pret agrāko Pilsonības un imigrācijas departamentu (tagad Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde), kas cita starpā ir atbildīga par “nepilsoņu reģistrāciju”, esot ievērojami samazinājies.
30. ECRI apsveic pūliņus, lai paaugstinātu visu Latvijas iedzīvotāju izpratni par iespēju iesniegt sūdzības VCB, un cer, ka nākotnē šādi pūliņi tiks pastiprināti. Kaut arī pašlaik nav plānu izveidot specializētu iestādi, kas atbildētu par rasisma un neiecietības apkarošanas jomu, kā ieteikts ECRI vispārīgi politiskajā rekomendācijā nr. 2, ECRI rosina Latvijas institūcijas pievērsties šim jautājumam, vai nu izskatot iespēju izveidot specializētu iestādi cīņai pret rasismu un neiecietību, vai piešķirot papildu līdzekļus un personālu VCB, lai šajā jomā izveidotu specializētu nodaļu. Šādas iestādes izveide būtu jāizskata iespējamās pilnīgās pretdiskriminācijas likumdošanas pieņemšanas kontekstā, kā ierosināts augstāk¹³, un šai iestādei uzticēto funkciju vidū cita starpā varētu būt šādas likumdošanas piemērošanas pārraudzība un palīdzība, sniedzot upuriem efektīvus līdzekļus pārkāpumu novēršanai individuālo sūdzību gadījumos.

F. Izglītība un apmācība/izpratnes veidošana

- **Skolas izglītība kā līdzeklis cīņai pret rasismu un neiecietību**

31. Programmā, ko dēvē “Sabiedrība un es” un kas 1998. gadā tika ietverta pamatzglītības nacionālajā standartā, ietilpst šādi obligāti mācību priekšmeti, kas tieši saistīti ar ECRI interesējošiem jautājumiem – ētika (7. klasei), ekonomika (8. klasei) un civilizācijas (9. klasei). Vidusskolā (no 9. līdz 11.

¹¹ Sk. *Nepilsoņu statuss* – “Nepilsoņi”.

¹² Sk. *Nepilsoņu statuss* – “Nepilsoņi”.

¹³ Sk. *Civillikuma un Administratīvā procesa likuma normas*.

klasei) sociālās zinības nav obligāts priekšmets. ECRI rosina Latvijas institūcijas izskatīt iespēju ieviest vidusskolas izglītībā obligātus priekšmetus, kas sniedz zināšanas par daudzveidību un cilvēktiesībām. Kaut arī šis standarts attiecas uz visām skolām neatkarīgi no mācību valodas, ne vienmēr esot pieejamas atbilstošas mācību grāmatas, īpaši krievvalodīgiem skolēniem un skolotājiem. ECRI rosina Latvijas institūcijas risināt šo problēmu. Vienlaikus ECRI rosina Latvijas institūcijas ne tikai nodrošināt mācību materiālu pieejamību, bet arī koncentrēt uzmanību tam, kā ierosināt skolotājus efektīvi izmantot šos materiālus skolotāju apmācībā.

32. Attiecībā uz vēstures mācīšanu, kas ir obligāta līdz 12. klasei, ECRI rosina Latvijas institūcijas turpināt pūliņus, lai sniegtu līdzsvarotas mācību grāmatas visām skolām Latvijā, neatkarīgi no galvenās mācībvalodas. ECRI atzīmē progresu mācībās par Holokaustu un rosina Latvijas institūcijas turpināt pūliņus šajā jomā.

G. Nepilsoņu statuss

- “Nepilsoņi”

33. Kā minēts iepriekš¹⁴, 1995. gadā Latvijā dzīvoja apmēram 740 000 personu, kam nebija Latvijas pilsonības. Likums “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” paredzēja, ka šī personu grupa var apmainīt savas bijušās PSRS pases vai citus personas dokumentus ar Latvijas iedzīvotāja personas kodu pret Latvijas “nepilsoņa pasēm”. Tādējādi Likums radīja īpašu tiesisko statusu, proti, “nepilsoņu statusu”, un definēja pamattiesības un pienākumus, kas saistīti ar šo statusu un kuros ietilpst daudzas pamata sociālās un ekonomiskās tiesības, tiesības izceļot un ieceļot un tiesības uz ģimenes apvienošanu. Kā minēts iepriekš, “nepilsoņu” skaits pašlaik ir apmēram 536 000 jeb 23% no kopējā reģistrēto iedzīvotāju skaita.
34. Pašlaik “nepilsoņi” nebauda tiesības būt ievēlētiem un vēlēt nedz nacionālās, nedz vietējās vēlēšanās. Atzīmējot, ka lielākā daļa nepilsoņu valstī dzīvo visu mūžu vai lielāko mūža daļu, ECRI iesaka Latvijas valdībai piešķirt nepilsoņiem tiesības būt ievēlētiem un vēlēt vietējās vēlēšanās. Pirmajā ziņojumā ECRI atzīmē, ka likumdošanas normas liedz nepilsoņiem baudīt noteiktas īpašuma tiesības, tiesības strādāt noteiktās profesijās valsts un privātā sektorā un tiesības saņemt noteiktus sociālās palīdzības veidus. Pēc VCB veiktā pētījuma rezultātiem, kas norādīja, ka 10 šādi ierobežojumi bija pretrunā starptautiskām normām, daži no šiem ierobežojumiem tika atcelti. ECRI mudina Latvijas institūcijas atcelt visus citus nepamatotus ierobežojumus.
35. Pirmajā ziņojumā ECRI norādīja Pilsonības un imigrācijas departamenta neatbilstošas rīcības gadījumus, šis departaments cita starpā ir atbildīgs par pastāvīgo iedzīvotāju oficiālu atzīšanu. Kopš tā laika situācija, šķiet, ievērojami uzlabojusies, ko atspoguļo samazinājis sūdzību skaits, kas tika iesniegtas tiesās un VCB par šo jomu¹⁵. ECRI tomēr atzīmē, ka daži ziņojumi norāda, ka nepamatoti atteikts izsniegt uzturēšanās atļaujas vai nepilsoņa pases un izteikti deportācijas draudi, ECRI rosina Latvijas institūcijas turpināt pūliņus, lai

¹⁴ Likumdošana par pilsonību.

¹⁵ Sk. zemāk – Specializētās iestādes un citas institūcijas.

uzlabotu Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (tā ir aizvietojusi iepriekšējo Pilsonības un imigrācijas departamentu) darbu.

- **Patvēruma meklētāji un bēgļi**

36. Līdz šim Latvija saņēmusi pavisam nedaudzus pieteikumus pēc patvēruma. No 96 pieteikumiem, kas saņemti kopš 1998. gada, 8 personām (6 pieaugušiem un 2 bērniem) piešķirts bēgļa statuss.
37. ECRI atzīmē, ka likumprojekts jaunam *Patvēruma likumam* ir Saeimas darba kārtībā. Šis likums paredz labot nepilnības pašreiz spēkā esošajā likumdošanā (t. i., "Likumā par patvēruma meklētājiem un bēgļiem Latvijas Republikā"). Jaunais likumprojekts paredz papildu veidus to personu aizsardzībai, kas neatbilst bēgļu statusam saskaņā ar 1951. gada Ženēvas konvenciju; iedibina garantijas pret ieslodzījuma izmantošanu pieteikuma sākotnējās izskatīšanas laikā un sniedz jaunas definīcijas par tādiem terminiem kā droša trešā valsts un droša izcelsmes valsts. Tomēr ECRI atzīmē, ka likumprojekts paredz saīsinātu kārtību, ja pieteikumi tiek iesniegti robežkontroles amatpersonām. ECRI pauž bažas, ka šāda procedūra var palielināt risku pārkāpt "neizraidīšanas" principu, un izsaka īpašas bažas par faktu, ka no šīs procedūras netiek atbrīvoti bērni. ECRI ir arī norūpējusies, ka garantijas pret ieslodzījuma izmantošanu pirms izraidīšanas vēl nav ieviestas, kā rezultātā tos patvēruma meklētājus, kurus tehnisku iemeslu dēļ nav iespējams deportēt, iespējams nenoteiktu laika periodu turēt ieslodzījumā. ECRI uzskata, ka prakse izplest šādu personu ieslodzījumu uz nenoteiktu laika periodu nav pieņemama un gadījumos, kad kāda iemesla dēļ nav iespējama deportācija, būtu jāveic pasākumi, lai noregulētu attiecīgo personu situāciju.

- **Imigrācija**

38. ECRI saprot, ka tiek izstrādāts jauns likums par imigrāciju. Tomēr ECRI nav zināms šī likuma saturs, institūcijas ir paziņojušas, ka tas paplašina to personu loku, kam būs tiesības saņemt pagaidu un pastāvīgo uzturēšanās atļauju, un tas satur detalizētus noteikumus par ģimeņu apvienošanas un izraidīšanas procedūrām.
39. Valsts institūcijas ir paziņojušas, ka samazinās to cilvēku skaits, kas šķērso Latvijas robežu Latvijas virzienā bez likumīga statusa. Tā kā nav garantiju pret ieslodzījuma izmantošanu pirms deportācijas attiecībā arī uz šo personu kategoriju, ECRI vēlreiz atkārtoti jau iepriekš paustās bažas¹⁶.

H. Sabiedrisko pakalpojumu pieejamība

- ***Tādu sociālo pakalpojumu pieejamība kā veselības aprūpe, sociālā drošība un mājoklis***

40. Kā minēts iepriekš, "nepilsoņiem" ir liegtas dažas tiesības ekonomiskajā un sociālajā sfērā. Piemēram, ECRI atzīmē gadījumu, kad nepilsoņiem, aprēķinot pensiju, darba stāžā netika ieskaitīts laiks, ko viņš bija nostrādājis padomju uzņēmumā Latvijas teritorijā, kamēr Latvijas pilsoņiem šis laiks tiek ieskaitīts

¹⁶ *Nepilsoņu statuss – Patvēruma meklētāji un bēgļi.*

darba stāžā¹⁷. Latvijas institūcijas ir paziņojušas, ka likums par valsts pensijām iekļauj nepilsoņa darba stāžā laiku, kuru viņš nostrādājis padomju uzņēmumā Latvijā. Pakalpojumu pieejamības kontekstā ECRI atkārtoti aicinājumu likvidēt visus nepamatotus nepilsoņu tiesību ierobežojumus¹⁸.

- **Izglītības pieejamība**

41. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvija izveidojusi valsts izglītības sistēmu mazākumtautību valodās, saglabājot padomju laika skolas ar krievu mācību valodu un atbalstot skolu veidošanu citu mazākumtautību valodās. Taču 1999. gadā sākās process bilingvālas izglītības ieviešanai valsts pamatskolās (no 1. līdz 9. klasei). Šis process paredz, ka skolām, kurās mācības notiek minoritāšu valodās, programmā pakāpeniski jāiekļauj mācību priekšmetu apmācība divās valodās un proporcionāli lielāka programmas daļa jāpasniedz latviešu valodā. Kas attiecas uz termiņa noteikšanu šim pārejas procesam, tad bilingvālo izglītību pamatskolā paredzēts ieviest katru gadu pa vienai klasei. Saskaņā ar šo grafiku, procesa noslēgums gaidāms 2007./2008. mācību gadā.
42. Attiecībā uz izglītību valsts vidusskolu klasēs (no 10. līdz 12. klasei), 1998. gada Izglītības likums iedibina pāreju uz mācībām tikai latviešu valodā. Lai gan šī procesa īstenošana notiks pakāpeniski vairāku gadu laikā, dažām klasēm būs jāpāriet uz mācībām tikai latviešu valodā 2004. gadā. Citas valodas kā mācību valodas drīkstēs izmantot tikai privātās skolās (pašreiz Latvijā tās apmeklē ļoti ierobežots skaits skolēnu) vai skolās, kuras strādā ar mazākumtautību izglītības programmām¹⁹. Lai gan Izglītības un zinātnes ministrija nosaka latviešu valodā apgūstamo mācību priekšmetu loku tajās skolās, kas strādā ar mazākumtautību izglītības programmām, tomēr konkrētu mācību priekšmetu atlase ir atstāta katras skolas ziņā. Izglītības un zinātnes ministrija ir izstrādājusi četrus dažādus modeļus skolām, kas strādā ar mazākumtautību izglītības programmām, tie atšķiras pēc latviešu valodā pasniedzamo mācību priekšmetu proporcijas.
43. ECRI enerģiski aicina Latvijas institūcijas nodrošināt latviešu valodas kā mācību valodas ieviešanu visās valsts vidusskolās tā, lai šo skolu mācību programmās paliktu adekvāts apjoms pasniegšanai mazākumtautību valodā.
44. Vēl vairāk, Latvijas institūcijām vajadzētu nodrošināt šī procesa atbalstu ar pietiekamiem līdzekļiem un metodisku sagatavošanos, lai neciestu pasniegšanas kvalitāte. Šajā sakarā ECRI atzinīgi vērtē darbu, kas veikts Latviešu valodas apguves valsts programmas ietvaros, mācot mazākumtautību valodu pasniedzējiem pasniegt mācību priekšmetus latviešu valodā un mācot latviešu skolotājiem pasniegt latviešu valodu bērniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda²⁰. Tomēr ECRI atzīmē, ka dažos ziņojumos minēts, ka samazinās latviešu valodas skolotāju skaits mazākumtautību valodu skolās. Latvijas institūcijām nav ziņu, kas to apstiprinātu. ECRI enerģiski mudina

¹⁷ Sk. "Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection in Latvia", Open Society Institute, 2001, Appendix B.

¹⁸ *Nepilsoņu statuss – "Nepilsoņi."*

¹⁹ *Atsevišķs Vispārējās izglītības likums 42(2) pantā nosaka, ka vispārējās vidējās izglītības programmu var apvienot ar mazākumtautību izglītības programmu, iekļaujot tajā mazākumtautības dzimto valodu, ar mazākumtautību identitāti un integrāciju Latvijas sabiedrībā saistītu mācību saturu.*

²⁰ Sk. zemāk II sadaļu.

Latvijas institūcijas nodrošināt atbilstošu latviešu valodas skolotāju skaitu mazākumtautību valodu skolu skolēniem.

45. Jebkurā gadījumā, lai izvairītos no pārmērīga spiediena šajā delikātajā un sarežģītajā pārejas procesā un lai palīdzētu samazināt spiedienu, ECRI uzskata, ka jāpārskata latviešu valodas kā mācību valodas ieviešanas termiņi vidusskolas vecākajās klasēs. Termiņu pārceļšana saskanēs arī ar noslēgumu pārejas procesam uz bilingvālu izglītību pamatskolās, kas, kā jau iepriekš minēts, paredzēts 2008. gadā.
46. Izglītības likums uzliek par pienākumu pašvaldībām nodrošināt bērniem iespēju iegūt pirmsskolas, pamatskolas un vidusskolas izglītību. Tomēr likums neprasa pašvaldībām dibināt vai uzturēt mazākumtautību skolas vai klases, ja bērnu vecāki izsaka tādu vēlēšanos. ECRI atzīmē, ka ir slēgtas vairākas krievu valodas skolas. Lai gan šī parādība daļēji ir saistīta ar demogrāfiskām pārmaiņām (arī vairākas latviešu valodas skolas ir slēgtas) un ar minoritāšu vecāku pieaugošo tieksmi sūtīt bērnus latviešu valodas skolās, ECRI atzīmē, ka dažos ziņojumos minēts, ka dažas no šīm skolām tikušas slēgtas, neskatoties uz to dzīvotspēju un vecāku vēlmi tās saglabāt. ECRI mudina Latvijas institūcijas izskatīt iespēju prasīt no pašvaldībām atvērt vai saglabāt mazākumtautību valodu skolas un klases, kad ir adekvāts pieprasījums.
47. ECRI atzīmē, ka saskaņā ar Izglītības likumu valsts un pašvaldības iestādes var piedalīties privātu izglītības iestāžu finansēšanā tikai gadījumā, ja attiecīgās iestādes īsteno izglītības programmas latviešu valodā. Kaut arī ECRI atzīst, ka Latvijai nav pienākuma nodrošināt finansējumu privātām mazākumtautību skolām, tomēr ECRI uzskata, ka šādas iespējas izslēgšana likumā nesaskan ar pastāvošajiem starptautiskajiem standartiem.

I. Nodarbinātība

48. Valsts valodas likuma 6. pants nosaka, ka visiem nodarbinātajiem valsts sektorā jābūt tādām valsts valodas zināšanām, kādas nepieciešamas viņu pienākumu pildīšanai. Saskaņā ar iepriekš minētajiem vispārīgajiem principiem²¹, privātā sektora darbinieki ir pakļauti šīm pašām prasībām tik lielā mērā, cik to prasa "likumīgas sabiedrības intereses". ECRI enerģiski aicina Latvijas institūcijas nodrošināt šī principa stingru ievērošanu un valodas lietošanu regulēt tikai tām profesijām, kur šādas intereses ir skaidri saskatāmas. Ir saņemtas sūdzības, piemēram, ka dažas profesijas ar valdības rīkojumiem nepamatoti iekļautas privātā sektora profesiju sarakstā, kas pakļautas valodas lietošanas regulēšanai. Principa par "likumīgu sabiedrības interešu" stingras piemērošanas uzraudzīšana arī ir svarīga, tā kā šis princips ir ietverts vairākos ar valodas politiku saistītos administratīvos pārkāpumos, kas ietverti Administratīvo pārkāpumu kodeksā, par ko paredzēti ievērojami naudas sodi²².
49. Kopumā ECRI pauž bažas, ka valodas noteikumu piemērošana nodarbinātības jomā var novest pie situācijas, kad personas saskaras ar diskrimināciju darbā. Piemēram, darba devēji var tiekties piedāvāt darbu tiem, kam latviešu valoda ir dzimtā valoda, vai atļaut darbiniekus ar ierobežotu latviešu valodas prasmes

²¹ Sk. *Konstitucionālās un citas fundamentālas normas – Valsts valodas likums.*

²² Sk. *Konstitucionālās un citas fundamentālas normas – Valsts valodas likums.*

līmeni, lai izvairītos no sarežģījumiem attiecībā uz likumu. ECRI atzīmē darbības, ko veikušas Latvijas institūcijas, lai nodrošinātu mazākumtautību valodu skolu absolventiem iespēju izmantot valodas prasmes apliecības darba tirgū. Tomēr ECRI uzsver, ka prasībām attiecībā uz latviešu valodas prasmi jāsaistās ar lielākiem pūliņiem nodrošināt augstas kvalitātes un ne dārgus valodas mācību kursus visā valstī, kā jau ierosināts citur šajā ziņojumā²³.

50. Oficiālā statistika rāda, ka bezdarbnieku sadalījums pēc etniskā principa lielos vilcienos atspoguļo iedzīvotāju vispārējo struktūru. Tādējādi, piemēram, 2001. gada pirmajā pusgadā apmēram 51% no visiem bezdarbniekiem bija etniskie latvieši un 35% etniskie krievi. Dažos ziņojumos tomēr teikts, ka bezdarbnieki nelatvieši ir neproporcionāli plaši pārstāvēti starp bezdarbniekiem, kas nav oficiāli reģistrējušies par tādiem, un ka reālā situācija attiecībā uz bezdarbu Latvijā atspoguļo nelīdzsvarotību etniskajā ziņā. Saskaņā ar 1999. gada pētījumu, piemēram, etnisko krievu vidū bezdarbs darbspējīgā vecumā bija divas reizes izplatītāks nekā attiecīgi etnisko latviešu vidū. ECRI mudina Latvijas valdību veikt turpmākus pētījumus par patieso bezdarba līmeni Latvijā, ieskaitot to sieviešu nodarbinātību, kas pieder pie dažādām minoritāšu grupām.
51. Lai arī minoritāšu grupu nelabvēlīgā situācija Latvijā ir saistīta ar virkni faktoru, ieskaitot oficiālās valodas ierobežotās zināšanas, ECRI uzskata, ka arī diskriminācija iespaido viņu problēmas darba tirgū. Tāpēc ECRI uzsver tādu efektīvu tiesību normu nozīmi, kas aizliedz diskrimināciju nodarbinātības jomā un sniedz viegli pieejamus kompensācijas mehānismus. Šajā sakarā ECRI ar interesi atzīmē 2001. gada jūnijā pieņemto jauno Darba likumu, kas satur virkni svarīgu nosacījumu diskriminācijas apkarošanā, ieskaitot tiešas un netiešas diskriminācijas definīciju, iespēju saņemt kompensāciju, pierādījumu nastas sadali diskriminācijas lietās. ECRI mudina Latvijas institūcijas cieši uzraudzīt, kā tiek piemērots šis likums, kas stāsies spēkā 2002. gadā, un šajā sakarā nodrošināt apmācību dažādiem juridiskās sfēras darbiniekiem.

J. Neaizsargātākās grupas

Šajā sadaļā apskatītas noteiktas minoritāšu grupas, kas varētu būt visneizsargātākās attiecīgajā valstī attiecībā uz rasisma, diskriminācijas un neiecietības problēmām. Šis sadaļas nolūks nav nodrošināt pilnīgu pārskatu par visu minoritāšu grupu situāciju valstī; ja kāda grupa nav minēta, tas nenozīmē, ka uz to neattiecas rasisma un diskriminācijas problēmas.

Krievvalodīgie iedzīvotāji

52. Jautājums par krievvalodīgajiem iedzīvotājiem tiek apskatīts zemāk sadaļā "Īpašas bažas izraisoši jautājumi".

Romi/Čigāni

53. Saskaņā ar oficiālo statistiku Latvijā ir aptuveni 8000 romu/čigānu. Romu/čigānu kopienas pārstāvji tomēr apgalvo, ka Latvijā ir apmēram 16 000 čigānu. Viņu vairākums esot Latvijas pilsoņi.

²³ // sadaļa.

54. Līdzīgi kā daudzās citās Eiropas valstīs arī Latvijā romi/čigāni atrodas īpaši sarežģītā ekonomiskā situācijā. Tikai 2% no šiem iedzīvotājiem ir pastāvīgs darbs, un ļoti plaši ir izplatīts bezdarbs. Šāda situācija ir izveidojusies vairāku faktoru iespaidā, daudzos gadījumos tajos ietilpst izglītības un profesionālās apmācības trūkums, kā arī kopienas locekļu informācijas trūkums par savām tiesībām. Tomēr sava loma ir arī sociāliem aizspriedumiem un diskriminācijai.
55. ECRI atzīmē vairākas iniciatīvas, kuru mērķis ir uzlabot romu/čigānu kopienu situāciju dažādās jomās. Tās ietver pilotprojektus, lai nodrošinātu izglītību un profesionālo apmācību romu/čigānu kopienas jauniešiem un pieaugušajiem; mācību klašu nodibināšanu, kurās mācības notiek čigānu valodā; reģionāla līmeņa informācijas centru dibināšanu romu/čigānu kopienu apkalpošanai. ECRI mudina Latvijas institūcijas vairot šādas iniciatīvas un šai sakarā pievērst institūciju uzmanību vispārēji politiskai rekomendācijai nr. 3 par cīņu pret rasismu un neiecietību attiecībā pret romiem/čigāniem, kas valdībām piedāvā veikt virkni juridisku un politisku pasākumu. ECRI mudina Latvijas institūcijas plaši izplatīt šo rekomendāciju pašvaldībām, kuru teritorijā dzīvo romi/čigāni un veicināt tās īstenošanu. Turklāt, atzīmējot ziņojumus, ka medijos dažkārt redzami negatīvi stereotipi par romu/čigānu kopienas pārstāvjiem, ECRI vērs uzmanību uz rekomendāciju, kurā ieteikts "veicināt medijos, gan audiovizuālajos, gan presē, strādājošo profesionāļu izpratni par īpašo atbildību, ko viņi uzņemas, neizplatot aizspriedumus, kād veic savus profesionālos pienākumus, tostarp izvairoties raksturot tādus incidentus, kuros varētu būt iesaistīti arī romu/čigānu kopienas pārstāvji un kuri varētu apkaunot romu/čigānu kopienu kopumā".

K. Antisemitisms

56. Antisemitisma izpausmes Latvijas sabiedrībā un medijos nav plaši izplatītas. Tomēr ECRI atzīmē, ka ir notikuši daži antisemitiski incidenti, tādi kā sinagogas spridzināšana, antisemitiski uzraksti uz ebreju sabiedriskajām ēkām un ebreju kapu apgānīšana. Turklāt ir bijuši gadījumi, kad presē parādījušies antisemitiski raksti. ECRI atzīmē, ka Latvijas institūcijas ir publiski nosodījušas šādus incidentus un dažos gadījumos tikušas ierosinātas lietas, tomēr līdz šim notiesāta tikai viena persona. ECRI aicina Latvijas institūcijas saukt pie atbildības personas, kas atbildīgas par šiem incidentiem, un cieši pārraudzīt situāciju attiecībā uz antisemitisma izpausmēm. Šajā kontekstā ECRI vairākkārt atkārtoti jau iepriekš minēto rekomendāciju nodrošināt, ka likumdošana pret naida kurināšanu un goda aizskaršanu ir adekvāta un tā tiek efektīvi piemērota²⁴. ECRI ar gandarījumu atzīmē, kā jau iepriekš minēts, ka mācīšanās par Holokaustu un tā pētīšanā ir sasniegts ievērojams progress²⁵.

L. Monitorings par situāciju valstī

57. Savā pirmajā ziņojumā ECRI atzīmēja Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes darbu. Tomēr izrādās, ka trūkst uzticamu ziņu par dažādu sabiedrības grupu situāciju daudzās sociālās un ekonomiskās dzīves jomās kā arī attiecībā uz

²⁴ Krimināllikuma normas.

²⁵ Izglītība un apmācība/Izpratnes veidošana – Skolas izglītība kā līdzeklis cīņai pret rasismu un neiecietību.

diskriminācijas biežumu. ECRI uzskata – lai novērtētu minoritāšu grupu situācijas attīstību Latvijā, ir nepieciešams izstrādāt datu vākšanas un pārraudzības sistēmu, lai atklātu un risinātu jebkuru problēmu, ieskaitot sakarā ar tiešo vai netiešo diskrimināciju.

M. Tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu rīcība

58. ECRI apzinās, ka oficiālas sūdzības par Latvijas tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu diskriminējošu izturēšanos nav saņemtas. Par policijas izturēšanos saņemto sūdzību izmeklēšanu veikusi attiecīgās policijas nodaļas vadība vai Valsts policijas inspekcija. ECRI atzīmē, ka sūdzības par nelikumīgu, kā arī diskriminējošu policijas uzvedību var iesniegt Valsts cilvēktiesību birojā un tiesās. Tomēr, ECRI iesaka nodibināt neatkarīgu mehānismu, kas ir nodalīts no policijas struktūrām, lai izmeklētu sūdzības par policijas pārkāpumiem.
59. Turklāt, ECRI mudina Latvijas institūcijas nodrošināt tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu sākotnējo un turpmāko apmācību, lai veicinātu izpratni par visiem ar diskrimināciju saistītiem aspektiem.

N. Mediji

60. ECRI pauž bažas par ievērojamo plaisu starp medijiem latviešu un krievu valodā, kas pēc ECRI domām darbojas pret pūlīņiem veicināt visu Latvijā pārstāvēto sabiedrības grupu savstarpēju integrāciju. Tomēr, kā minēts zemāk, nodalīšanās informācijas avotu starpā attiecas arī uz elektroniskajiem medijiem, bet tā īpaši redzama drukātajā presē. Prese latviešu un krievu valodā ziņo par dažādiem jautājumiem un notikumiem vai par vieniem un tiem pašiem jautājumiem un notikumiem pilnīgi atšķirīgā veidā. Daļai preses izdevumu latviešu valodā ir tendence ignorēt minoritāšu grupu viedokli un dažreiz negatīvā veidā raksturot šo grupu pārstāvjus, kamēr mediji krievu valodā ir kritiski noskaņoti pret Latvijas institūcijām, un tiem ir tendence koncentrēties uz minoritāšu jautājumiem. 2000. gadā tika pārtraukta vienīgā visā Latvijā izplatītā laikraksta izdošana krievu valodā, ko izdeva paralēli abās valodās.
61. Attiecībā uz sabiedriskajiem elektroniskajiem medijiem, Radio un televīzijas likums nosaka, ka vienam no diviem sabiedriskajiem televīzijas kanāliem jātranslē raidījumi tikai latviešu valodā, kamēr otrā kanālā līdz 20% no raidlaika var atvēlēt programmām citās valodās. Ņemot vērā lielo iedzīvotāju skaitu, kuru dzimtā valoda nav latviešu, ECRI uzskata, ka 20% raidlaika būtu jānosaka nevis kā limits, kuru nedrīkst pārsniegt, bet gan kā obligātais šīm programmām piešķiramais minimums. ECRI atzīmē darbu, ko veic Nacionālā radio un televīzijas padome – iestāde, kas atbildīga par likuma piemērošanu šajā jomā. Attiecībā uz privātajiem elektroniskajiem medijiem likums nosaka, ka programmām nelatviešu valodā var piešķirt ne vairāk kā 25% raidlaika. ECRI atzīmē, ka Nacionālā radio un televīzijas padome bieži iejaukusies, lai nodrošinātu, ka raidorganizācijas ievēro šos nosacījumus; Padomes noteiktās sankcijas par atļautās 25% robežas pārkāpšanu ietver brīdinājumu, soda naudu un darbības apturēšanu. Padomei ir tiesības ierosināt lietu pret raidorganizāciju, pieprasot apraides atļaujas anulēšanu gadījumā, ja notiek atkārtoti pārkāpumi. ECRI atzīmē, ka ir ticis apšaubīts, vai konstitucionāla ir likumā noteiktā norma, kas ierobežo programmu translēšanu citās valodās līdz 25% no kopējā laika, lai gan Satversmes tiesa noraidīja iesniegumu,

pamatojoties uz procesuāliem apsvērumiem. ECRI pauž bažas, ka praksē šis nosacījums veicina situāciju, kad saglabājas mediju un informācijas nodalīšanās, kā jau teikts iepriekš, jo latviski nerunājošo grupu pārstāvji un īpaši krievvalodīgie iedzīvotāji pievēršas medijiem krievu valodā, kuri raida no citām valstīm.

62. ECRI uzskata, ka medijiem ir nozīmīga loma kontaktu un sapratnes veidošanā starp majoritātes un minoritāšu kopienām Latvijā, un mudina rast jaunas iniciatīvas šajā jomā, kuru mērķis būtu sasniegt vienlaikus abas kopienas, piemēram, drukātajā presē piedāvājot vienu rakstu abās valodās vai piedāvājot tādus televīzijas raidījumus, kas interesē abas kopienas, padarot tos pieejamus visiem Latvijas iedzīvotājiem, izmantojot tulkošanu un subtitrēšanu. ECRI cer, ka šīs jomas tiks noteiktas par prioritārām, īstenojot projektus Sabiedrības integrācijas valsts programmas ietvaros²⁶.
63. ECRI atzīmē, ka negatīvu stereotipu izplatīšana par minoritāšu grupām notiek gan televīzijas un radio pārraidēs, gan drukātajos medijos, un mudina mediju darbiniekus pieņemt un ievērot profesionālās ētikas kodeksus, kuros tiktu aplūkoti šie jautājumi. ECRI atzīmē, ka Nacionālā radio un televīzijas padome strādā, lai noslēgtu vienošanos ar raidorganizācijām, lai raidījumos izvairītos nevajadzīgi minēt tādus personīgus raksturojumus, kā rase un tautība.

O. Ekstrēmisms

64. ECRI pauž bažas par latviešu un krievu rasistisku un ekstrēmisku grupu pastāvēšanu, ieskaitot arī neonacistiskas grupas, un par to aktivitātēm Latvijā. Šādas aktivitātes ietver rasistisku un antisemitisku materiālu publicēšanu, ar kuru palīdzību šo grupu pārstāvji musina uz rasu naidu un aizstāv vardarbības izmantošanu, kā arī īpašuma bojāšanu. ECRI atzīmē, ka pret dažām personām, kas atbildīgas par šādām aktivitātēm, ir ierosinātas lietas. Dažos gadījumos ir sekojusi vainīgo notiesāšana. ECRI aicina Latvijas institūcijas enerģiskāk reaģēt uz šādu organizāciju aktivitātēm.
65. Turklāt ECRI uzsver, ka ir būtiski, lai vadošās politiskās partijas ieņemtu skaidru nostāju pret jebkurām ekstēmiskām grupām, kas darbojas Latvijā. Kaut arī lielākoties tā notiek, ir bijuši gadījumi, kad politiķu nostāja pret ekstrēmiskiem uzskatiem un iniciatīvām ir bijusi daudz divdomīgāka un dažos gadījumos pat atbalstoša. ECRI uzskata, ka politisko partiju skaidra nostāja pret ekstrēmiskām grupām un viņu iniciatīvām palīdzēs ne tikai marginalizēt šādas grupas, bet arī sniegs nepieciešamo paraugu likuma piemērošanai un pilsoniskās sabiedrības reakcijai uz ekstrēmismu. Papildus tam Latvijas institūcijas varētu apsvērt tādu normu izstrādāšanu, kas daļēji vai pilnīgi ierobežotu valsts finansējumu tām politiskajām partijām, kuru locekļi ir atbildīgi par rasistiskām vai diskriminējošām darbībām.

II SADAĻA: ĪPAŠAS BAŽAS IZRAISOŠI JAUTĀJUMI

Šajā valsti pa valstij ziņojumu sadaļā ECRI vēlas pievērst uzmanību ierobežotam jautājumu lokam, kas pēc Komisijas domām ir pelnījuši īpašu un steidzamu uzmanību attiecīgajā valstī. Latvijas gadījumā ECRI vēlētos pievērst uzmanību krievvalodīgo situācijai Latvijas sabiedrībā.

P. Problēmas attiecībā uz krievvalodīgo iedzīvotāju integrāciju Latvijas sabiedrībā

66. Kā jau uzsvērts šī ziņojuma dažādās sadaļās, krievvalodīgie iedzīvotāji²⁷ Latvijā izjūt grūtības dažādās dzīves jomās. ECRI ir ilustrējusi dažas no šīm grūtībām, īpaši tās, kuras izriet no likumiem, noteikumiem un prakses attiecībā uz valodu lietošanu un izglītību nevis latviešu, bet citās valodās. Pievērsoties šiem jautājumiem, ECRI atzīst spēcīgus vēsturiskos un politiskos faktorus, kas ietekmējuši Latvijas valdības politiku, tiecoties aizsargāt latviešu valodu. ECRI atzīst šāda mērķa nozīmi, aizsargājot valsts identitāti un saliedētību. ECRI pauž bažas, uzskatot, ka šādai politikai nevajadzētu – tādā veidā, kā tā tiek piemērota, un tādā veidā, kā tā iespaido citas politikas jomas, kaitēt šī mērķa sasniegšanai.
67. Lai gan daudzi krievvalodīgie iedzīvotāji ir pilsoņi²⁸, nepilsoņu skaitu Latvijā veido gandrīz tikai krievvalodīgie iedzīvotāji. Tādēļ daudziem no viņiem liegta iespēja izmantot tiesības, kas saskaņā ar Latvijas likumdošanu tiek piešķirtas pilsoņiem. Kā jau iepriekš minēts²⁹, neskatot tiesības būt ievēlētam un tiesības vēlēties nacionālā un pašvaldību līmenī, tās, citastarp, ietver iespēju ieņemt noteiktus valsts un publiskus amatus, iespēju strādāt noteiktās profesijās privātā sektorā un iespēju baudīt noteiktas īpašuma, kā arī sociālās un ekonomiskās tiesības.
68. Proporcionāli savam skaitam krievvalodīgie iedzīvotāji ir ļoti maz pārstāvēti dažādos Latvijas sabiedrības līmeņos, tādus kā politiskajā dzīvē un tās administratīvajās struktūrās, ieskaitot civildienestu, tiesas un valsts uzņēmumus. ECRI atzīmē, ka krievvalodīgo iedzīvotāju pārstāvniecība ir zemāka pat par krievvalodīgo Latvijas pilsoņu daļu (aptuveni 23%). Piemēram, no 100 Saeimas deputātiem tikai 16 nav etniski latvieši. Rīgā, kur lielāko iedzīvotāju daļu veido nelatvieši Rīgas domē no 60 delegātiem 12 pieder pie krievvalodīgiem iedzīvotājiem, no kuriem trīs ieņem vadošus izpildamatus, kas uzticēti krievvalodīgiem – uzlabojums pēc iepriekšējām 2001. gada marta vēlēšanām. ECRI atzīmē, ka šī situācija nopietni ietekmē šīs iedzīvotāju daļas iespēju piedalīties tādos lēmumu pieņemšanas procesos, kas saistīti ar likumdošanas un politikas attīstību. Valodas noteikumi, kas nosaka politisko pārstāvniecību, apgrūtinātā pieeja nodarbinātībai valsts iestādēs, pilsonības trūkums, kā arī latviešu valodas prasmes trūkums ir daži no faktoriem, ar kuriem var izskaidrot pašreiz ierobežoto krievvalodīgo iedzīvotāju dalību Latvijas sabiedrības dzīvē.

²⁷ Kā jau iepriekš minēts, ECRI izmanto terminu "krievvalodīgie iedzīvotāji" attiecībā uz tām minoritāšu grupām, kas politiski vēsturisko cēloņu dēļ un dažkārt arī tādēļ, ja nav bijušas iespējas mācīties latviešu valodu, parasti izmanto krievu valodu kā pirmo saziņas valodu Latvijas sabiedrībā. Šajā grupā ietilpst arī iedzīvotāji, kuru dzimtā valoda nav krievu valoda. Tajā ietilpst apmēram 158 000 baltkrievu, ukraiņu un citu mazāku grupu locekļi. Apmēram 122 000 no viņiem ir nepilsoņi.

²⁸ Oficiālā statistika rāda, ka 43% no etniskajiem krieviem ir Latvijas pilsoņi.

²⁹ Nepilsoņu statuss – "Nepilsoņi".

69. Turklāt saņemti ziņojumi par sociālām problēmām, tādām kā bezdarbs, kam ir tendence neproporcionāli skart krievvalodīgos iedzīvotājus, lai gan, kā jau minēts iepriekš³⁰, oficiālie dati ne vienmēr atspoguļo šo situāciju. Šķiet, ka valodas prasmei atkal ir ievērojama loma, nosakot šo situāciju. Piemēram, nesenā, pēc Naturalizācijas pārvaldes pasūtījuma veiktā pētījumā redzams, ka no tiem iedzīvotājiem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda, 38% no visiem nepilsoņiem un 22% no visiem pilsoņiem domā, ka viņi nevarētu strādāt darbu, kurā nepieciešamas latviešu valodas zināšanas un attiecīgi 28% un 30% domā, ka viņi varētu strādāt, taču viņiem būtu problēmas.
70. Socioloģiskais pētījums, ko pasūtīja Valsts cilvēktiesību birojs 2000. gada janvārī arī parādīja, ka 24% no visiem aptaujas respondentiem (t. i., 18% no visiem latviešiem un 31% no visiem nelatviešiem) ir saskārušies ar diskrimināciju pēdējo trīs gadu laikā, īpaši nodarbinātības un sociālo pakalpojumu pieejas jomā. Etniskā piederība un valoda bija divi galvenie diskriminācijas iemesli, ko pieminēja visi respondenti, īpaši nelatvieši un nepilsoņi (attiecīgi 40% un 43% no visiem, kas sūdzējās par diskrimināciju).
71. Lai gan Latvijā tagad nav izplatītas nopietnas un vardarbīgas rasisma un neiecietības izpausmes, ECRI uzskata, ka grūtības, ko pārdzīvo viena daļa Latvijas iedzīvotāju, un situācijas nesabalansētība starp šo iedzīvotāju daļu un pārējiem iedzīvotājiem būtu jāuzskata par prioritāru jautājumu un jānovērš. Tas ievērojamai Latvijas iedzīvotāju daļai ne tikai uzlabotu iespējas baudīt pilsoniskās, politiskās, sociālās, kultūras un ekonomiskās tiesības un darbotos pret iespējamo marginalizāciju un sociālo neapmierinātību, bet ilgākā laika posmā ļautu arī izvairīties no tādas atmosfēras veidošanas, kas varētu radīt sociālo spriedzi. Šajā sakarā ECRI uzskata izglītības pieejamības sfēru par potenciāli visšķeļošāko un pievērš Latvijas institūciju uzmanību, ka šo jautājumu nepieciešams steidzami risināt, izmantojot iepriekš izteiktos priekšlikumus.
72. Lai to veiktu, ECRI uzsver, cik svarīgi ir skaidri publiski atzīt faktu, ka Latvijā ir multikulturāla sabiedrība, kur katra minoritāšu grupa ir sabiedrības neatņemama daļa. Ir skaidri jāsaprot, ka, ņemot vērā pašreizējo nelīdzsvarotību mazākumtautību grupu situācijā, īpaši attiecībā uz krievvalodīgiem iedzīvotājiem, jāvelta laiks un līdzekļi, lai sniegtu šai Latvijas sabiedrības daļai lielākas iespējas, tai skaitā iespēju piedalīties valsts sabiedrības dzīvē. Šādai izpratnei būtu jāatspoguļojas konsekvētā politikā likumdošanas un citos līmeņos.
73. Šajā sakarā ECRI atzinīgi vērtē Sabiedrības integrācijas programmu Latvijā kā līdzekli, kas potenciāli varētu būt ļoti noderīgs, lai veicinātu visu personu dalību Latvijas sabiedrībā, kā arī savstarpēju integrāciju dažādu sabiedrības daļu starpā. Programma, ko Latvijas valdība pieņēma 2001. gada februārī, izvirza mērķus un rīcības virzienus sekojošās jomās: pilsoniskā līdzdalība un politiskā integrācija; sabiedrības sociālā un reģionālā integrācija; izglītība, valoda un kultūra; informācija. Lai gan programmā nav īpaši akcentēta ne krievvalodīgo iedzīvotāju situācija, ne arī citas noteiktas minoritāšu grupas, Latvijas institūcijas ir uzsvērušas, ka Programma tika izstrādāta, lai atbalstītu demokrātiskas pilsoniskās sabiedrības konsolidāciju, balstoties uz tādām kopējām vērtībām kā Latvijas neatkarība un cilvēktiesību ievērošana (ieskaitot

30

Nodarbinātība.

pie minoritātēm piederošo personu tiesības saglabāt savu identitāti), lai koordinētu jau pastāvošo darbību, kuras mērķis ir sabiedrības integrācija dažādās jomās, tādās kā latviešu valodas apguve, naturalizācija un izglītība, kā arī izstrādāt ietvarus jaunām iniciatīvām šajās jomās.

74. Programmu paredzēts īstenot, izmantojot pilsoniskās sabiedrības organizāciju un reģionu projektus. ECRI atzīmē, ka Programmas īstenošanas mehānisma izveidošanai nepieciešamie likumi un noteikumi tagad ir pieņemti. Proti, ir nodibināts Sabiedrības integrācijas fonds, ar kura starpniecību valdības un donoru līdzekļi tiks izmantoti integrācijas projektu atbalstam, ir arī pieņemti atbilstoši noteikumi, kas nosaka izpildinstitūciju savstarpējo sadarbību (Fonda padome, komitejas un sekretariāts).
75. ECRI izsaka cerību, ka šajā sadaļā apskatīto jomu projektiem tiks piešķirta vislielākā prioritāte. ECRI saprot, ka Fonda padomē, kas ir atbildīga par Fonda administrēšanu un ikviena integrācijas projekta galīgu apstiprinājumu pēc dažādu komiteju izteiktajām rekomendācijām, jābūt vienlīdzīgi pārstāvētām ministrijām, pašvaldībām un nevalstiskām organizācijām. ECRI enerģiski mudina Latvijas institūcijas nodrošināt, lai minoritāšu grupas tiktu pārstāvētas Fonda padomē nevalstisko organizāciju daļā, un, vispārīgāk runājot, lai tās tiktu pilnībā iesaistītas pārraudzības līmenī un būtu to organizāciju skaitā, kuras saņem finansējumu projektu realizēšanai. ECRI mudina Latvijas institūcijas pielikt pūliņus, lai integrētu sabiedrībā gan etniskos latviešus, gan minoritāšu grupas, un cer, ka šim jautājumam tiks piešķirts nepieciešamais politiskais atbalsts, kā arī atbilstoši līdzekļi. ECRI atzīst, ka šāda programma prasa no valdības atbilstošas saistības mērķu un uzdevumu izpildei, kā arī Latvijas sabiedrības visu kopienu, neatkarīgi no to izcelsmes, saliedētību un integrāciju.
76. Kā jau iepriekš minēts, ECRI uzskata, ka latviešu valodas zināšanām ir īpaša nozīme, lai nodrošinātu visu Latvijas iedzīvotāju sekmīgu savstarpēju integrāciju. Šajā sakarā ECRI atzinīgi vērtē Latviešu valodas apguves valsts programmas (LVAVP) darbību. Šo programmu izveidoja Apvienoto Nāciju Attīstības programma (UNDP) pēc Latvijas valdības lūguma. Programma paredzēta desmit gadiem (1996 – 2006), tās galvenā uzmanība lielākoties pievērsta: skolotāju apmācībai latviešu valodas kā otras valodas pasniegšanai un bilingvālai mācību priekšmetu pasniegšanai; valodas pasniegšanai pieaugušiem un mācību materiālu sagatavošanai. Institūcijas ir paziņojušas, ka no 1996. gada līdz 2000. gadam šo programmu ir izmantojušas vairāk nekā 42 000 personu. ECRI atzīmē, ka 2001. gadā Latvijas valdība ir uzsākusi LVAVP līdzfinansēšanu un koordinēšanu, iepriekš finansējums nāca tikai no starptautiskiem donoriem, to koordinējot Apvienoto Nāciju Attīstības programmai. ECRI enerģiski mudina Latvijas institūcijas sniegt LVAVP visu iespējamo atbalstu, ieskaitot atbilstošus finansiālos un cilvēkresursus, un šajā sakarā nodrošināt, lai atbilstošā daļa no valsts budžeta līdzekļiem, kas tiek piešķirti Sabiedrības integrācijas valsts programmai, nonāktu LVAVP.

BIBLIOGRĀFIJA

Šajā bibliogrāfijas sarakstā uzskaitīti galvenie avoti, kas izmantoti, izskatot situāciju Latvijā – to nevajadzētu uzskatīt par visu to avotu pilnīgu uzskaitījumu, kas bija pieejami ECRI šī ziņojuma sagatavošanas laikā.

1. CRI (99) 8: Report on Latvia, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1999
2. CRI (96) 43: ECRI general policy recommendation n° 1: Combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, October 1996
2. CRI (97) 36: ECRI general policy recommendation n° 2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, June 1997
3. CRI (98) 29: ECRI general policy recommendation n° 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998
4. CRI (98) 30: ECRI general policy recommendation n° 4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998
5. CRI (2000) 21: ECRI general policy recommendation n° 5: Combating Intolerance and Discrimination against Muslims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, April 2000
6. CRI (2001) 1: ECRI general policy recommendation n° 6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet, December 2000
7. CRI (98) 80: Legal measures to combat racism and intolerance in the members States of the Council of Europe, Council of Europe, Strasbourg 1998
8. Information supplied by the Latvian authorities on issues arising directly out of ECRI's first report
9. National Programme « The Integration of Society in Latvia », Riga 2001
10. The Naturalisation Board of the Republic of Latvia, 1994 – 1999, The Naturalisation Board, 2000
11. National Standards of Compulsory Education, Ministry of Education and Science, 1998
12. « Promotion of the Integration of Society 1996-2000, Impact Report », The National Programme for Latvian Language Training
13. « Programme “On the Way to a Civic Society – 2000” Survey of Latvian Inhabitants, Report », Baltic Institute of Social Sciences, The Naturalisation Board of the Republic of Latvia, March 2001
14. « Honouring of obligations and commitments by Latvia », Doc. 8426, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, May 1999
15. « Honouring of obligations and commitments by Latvia », Doc. 8924, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, January 2001
16. CDMG (97) 17 rev. : « Recent developments in policies relating to migration and migrants », European Committee on Migration, Council of Europe, January 1998
17. CDMG (99) 7 final : « Recent developments in policies relating to migration and migrants », European Committee on Migration, Council of Europe, 1999

18. CERD/C/309/Add.1: Third periodic report of States parties due in 1997: Latvia, United Nations, 1999
19. A/54/18,paras.384-414: «Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Latvia», United Nations, 1999
20. Activity Reports, OSCE Mission to Latvia
21. «Report on Latvia's application for membership of the European Union and the State of negotiations», FINAL A5-0252/2001, European Parliament, July 2001
22. «Latvia Country Report on Human Rights Practices for 2000», US Department of State, February 2001
23. Expert Review Mission on Latvian National Human Rights Office and Ombudsman Functions in Latvia (3-11 April 2001), May 2001
24. International Helsinki Federation, Annual Report 1999
25. International Helsinki Federation, Annual Report 2000
26. European Centre for Minority Issues (ECMI): "Conflict Prevention in the Baltic States: the OSCE High Commissioner on National Minorities in Estonia, Latvia and Lithuania" Rob Zaagman, ECMI, Flensburg, April 1999
27. Minority Rights Handbook, Latvian Human Rights Quarterly, 5/6, Human Rights Institute of the University of Latvia, Faculty of Law, 1998
28. «Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection in Latvia», Open Society Institute, 2001
29. Annual report 1999, Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies, Riga, February 2000
30. Annual report 2000, Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies, Riga, February 2001

Šis pielikums neietilpst ECRI analīzē un priekšlikumos par situāciju Latvijā.
